

М. П. Горин

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ НІМЕЦЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО РОМІВ НА ОКУПОВАНІЙ КАМ'ЯНЕЧЧИНІ

Автор статті на основі першоджерел, зокрема архівних кримінальних справ органів державної безпеки колишнього СРСР, висвітлює окремі факти злочинних дій німецької окупаційної влади та колабораціоністів по відношенню до ромів, які опинилися на території Кам'янець-Подільської області в 1941-1944 роках.

Ключові слова: окупація, Кам'янець-Подільська область, репресії, роми, цигани, винищення, розстріли.

У наукових дослідженнях, присвячених нацистським репресіям періоду Другої світової війни, головна увага зосереджується на знищенні військовополонених та євреїв. Саме ці дві категорії населення зазнали найбільших втрат.

Суттєвим джерелом інформації з цієї тематики є архівні кримінальні справи на зрадників Батьківщини, колабораціоністів, в яких є факти злочинних дій німецької влади на території окупованої України.

В даній статті на основі наявних архівних документів показано ставлення окупантів до циганів на окупованій території Кам'янець-Подільської області.

Знищення циганів було складовою частиною німецького «нового порядку». Затримання і в багатьох випадках знищення ромів відбувалося не лише за ознакою етнічної належності, а ще й соціального статусу, адже німецька влада вважала їх «асоціальним елементом», «злочинним народом». Згідно з нацистською ідеологією, кожна раса задля уникнення конфліктів має посідати певну нішу, а тих, хто потенційно міг провокувати конфлікти, насамперед ромів, вважали чужаками.

З перших днів окупації німецькими військами Кам'янець-Подільської області розпочалися масові розправи над євреями, військовополоненими, учасниками руху опору, радянськими активістами та іншими небажаними для нацистів елементами, до яких відносились і роми.

Ось декілька схожих між собою документальних свідчень ставлення окупаційної влади до циган.

Влітку 1942 року із Проскурівської жандармерії надійшов наказ до поліції с. Вихилівка затримати циган, які табором розмістились поблизу Проскурова. Для виконання цього наказу начальником Ярмолинецької поліції Заболотним із с. Вихилівка було відправлено п'ятьох озброєних поліцейських. Циганський табір, про який йшла мова в наказі, розташовувався поблизу с. Ружична. На місці поліцейські побачили близько 20 циган, які займалися звичними справами: випасали коней, бавили дітей, клепали сапи, гострили сокири тощо. Поліцаї наказали їм збиратися і слідувати за ними. Виконуючи наказ, цигани покійно запрягли коней, посадили на вози свої сім'ї. У селі Антонівці затриманих передали до ярмолинецької поліції. Подальша доля табору, який складався з п'яти циганських родин, невідома [1, арк.31-32].

У липні 1942 року головою колгоспу с. Кутки Берездівського району Кам'янець-Подільської області та агрономом районної управи під час об'їзду посівних площ у полі було затримано 20 циган. Їх доправили до села, розмістили у клубі, приставивши охорону, а циганських коней реквізували. Про цей факт голова сільської управи повідомив берездівську поліцію. В цей же час у

селі знаходився представник поліцейської управи, який відповідав за відправку громадян на роботи до Німеччини. Отримавши в телефонному режимі наказ про арешт та конвоювання циган до райцентру, він наступного дня доставив затриманих, серед яких була жінка з новонародженою дитиною, до Берездова. Усіх ромів було розстріляно на березівському кладовищі [2, арк.27зв.-28].

1942 року в Богданівці Деражнянського району, рятуючись від погромів, із міста Первомайська прибуло 13 ромських сімей. Староста села Тимофій Пуляк, людина співчутлива, чудово розумів, що життя усіх прибулих під загрозою. Ризикуючи, він надав кожному з ромів документи про їх належність до жителів села, дав можливість працювати на торфорозробках, чим врятував життя 60 циганам [3, арк.12, 23].

У лютому 1943 року в селі Печеськи Проскурівського району комендантом села спільно зі старостою було затримано ромську сім'ю, яка напередодні прибула погостювати в родичів. Забравши в них коня та побивши при цьому одного із затриманих, циганів доставили в проскурівську жандармерію. Згодом, як стало відомо в селі, роми потрапили до Проскурівської тюрми. Повернувшись у село комендант повідомив: «... можна циганським конем користуватись, їх вже нема, вони розстріляні...» [4, арк.28зв., 30зв., 42зв].

Наступний випадок розправи над ромами – це дзеркальне відображення схеми знищення єврейського населення.

Влітку 1943 року із Дунаївців до піщаного кар'єру в Гуменецькому лісі, що поблизу села Маків Дунаєвського району, доправили на восьми возах близько 50 ромів. Серед прибулих було чимало жінок і дітей. За звичною для німців схемою, циган розділили на дві групи: до однієї відділили чоловіків, до іншої – жінок та дітей, здійснили обшук, вилучили цінності. Після цього їх відвели в кар'єр та знищили, розстрілявши спочатку чоловіків, а потім – жінок та дітей [5, арк.35].

В останні роки дискусії на тему голокосту циган набули чималого резонансу. Висвітлені події – лише окремі факти, задокументовані свідчення винищення ромського народу. З огляду на надзвичайно малу кількість відомостей про терор щодо циган, не можливо, на жаль, підрахувати кількість винищених на території Кам'янець-Подільської області ромів. Однак відомо, що в роки Другої світової війни було знищено від 50 до 70 відсотків європейських циган. Серед них – понад десять тисяч циган з України, у тому числі й з нашої області [6]. На жаль, немає даних про загиблих ромів на примусових роботах, у таборах, під час рейдів УПА та радянських партизанів тощо. Очевидно одне, їх винищення носило також системний характер і потребує детальнішого вивчення.

В пам'ять про загиблих внаслідок нацистської расової політики в парку Тіргартен, що у Берліні, на південь від Рейхстагу, знаходиться меморіал рома та синті Європи.

В Україні після прийняття 8 жовтня 2004 року Верховною Радою постанови «Про відзначення Міжнародного дня голокосту ромів» на увічнення пам'яті депортованих і страчених представників циганської групи 2 серпня відзначається Міжнародний день голокосту ромів.

Єдиним в Україні пам'ятником розстріляним нацистами представникам циганського народу є створена за проектом архітектора А. Ігнаценка скульптурна композиція – циганська кибитка над прірвою річки Смотрич в місті Кам'янець-Подільському [6].

Список використаних джерел:

1. ГДА СБУ, Хмельницький, ф.6, спр.22742, 185 арк.
2. Там само, ф.6, спр.1075, 58 арк.

3. Там само, ф.7, спр.П-29331, 96 арк.
4. Там само, ф.6, спр.11242, 76 арк.
5. Там само, ф.6, спр.22643, 221 арк.
6. Україна молода. — 2008. — 9 серп. — №147.

The author based on primary sources, including archival criminal cases of national security agencies of the former Soviet Union, highlighted some facts criminal actions of the German occupation authorities and collaborators against Roma, who are in the territory of Kamenetz-Podolsk region in 1941-1944.

Key words: occupation, Kamenetz-Podolsk region, repression, Roma, Gypsies, extermination, shooting.

Отримано: 18.03.2015 р.

УДК 94:[343.264:314.1](=411.16)(477.81+430)

В. Р. Данильчук

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

«ВИЖИТИ...»: ВІЌЗД НА РОБОТУ ДО НІМЕЧЧИНИ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ПОРЯТКУ ЄВРЕІВ РІВНЕНЩИНИ ПІД ЧАС ГОЛОКОСТУ

У науковій статті на основі архівних документів та матеріалів окреслено проблему виїзду єврейського населення з Рівненщини на роботу до Німеччини як одного із способів виживання в часи Голокосту. Розглянуто моделі поведінки євреїв на межі життя і смерті та фактори впливу на їхнє виживання в умовах ворожого середовища.

Ключові слова: німецький окупаційний режим, Третій рейх, оstarбайтери, Голокост, Рівненська область.

Виклики сьогодення дедалі частіше спонукають нас до роздумів про сутність таких важливих категорій, як «добро» і «зло», про їхню одвічну «боротьбу» й можливості співіснування. Найбільш складним при цьому видається усвідомлення людьми свого земного призначення – творити добро – і співставлення власних вчинків, їх наслідків. Щоб змінити бодай щось, багато чого необхідно переосмислити, вчитися щирості, людяності, бути правдивими і милосердними. В означеному контексті важко не погодитися з твердженням визначного українського громадського і державного діяча, філософа, історика, педагога, редактора і богослова, теоретика канонічного права, мовознавця, поета і прозаїка, перекладача Біблії (зробив переклад Біблії на українську мову з оригінальних давньоєврейських і грецьких текстів) та релігійної літератури, ієрарха Української автокефальної православної церкви Івана Огієнка – «світ пасливий тоді, коли багато добра, і нещасний при перевазі зла» [4, с. 154-156].

Саме таким нещасним світ зробила Друга світова війна, яка принесла невимовні страждання, біль утрат мільйонам людей, залишила глибокий слід у їхньому житті і значною мірою вплинули на подальшу долю. В результаті тогочасних подій мільйони людей з різних причин опинилися за межами батьківщини. Для багатьох це було важким випробуванням, адже за словами митрополита Іларіона: «Немає в людині нічого милішого над свою рідну землю. Де хто народився, де провів свої дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією